

BARBARA OTFINOWSKA

Dział Dokumentów Życia Społecznego ZNiO

DRUKI ULOTNE DO UTWORÓW
STANISŁAWA MONIUSZKI W ZBIORACH
DZIAŁU DOKUMENTÓW ŻYCIA SPOŁECZNEGO
KU UCZCZENIU DWUSETNEJ ROCZNICY URODZIN
OJCA POLSKIEJ OPERY NARODOWEJ
– SPRAWOZDANIE Z WYDARZENIA

...Umiał przemawiać Moniuszko tą mową natchnioną dźwięków do każdego pojęcia; umiał przenikać nią i wrzucać zarówno serca bijące pod szatą bogacza, jak pod siermięgą prostaczka; pieśń jego stała się własnością i pociechą wszystkich; na jej skrzydłach modlitwa wzlata ze świątyni do stóp Bożego tronu; jej tony brzmią potęgą sztuki, jej dźwięki rozlegają się w miastach i siołach, pod sklepieniami pałaców i pod strzechą wieśniaczej chaty.

Tak mówił w swoim wspomnieniu Jan Chęciński, serdeczny przyjaciel Stanisława Moniuszki, w latach warszawskich jego najbliższy współpracownik (autor libretta do *Strasznego dworu*) i powiernik¹. Od tego cytatu, przybliżającego osobę Moniuszki, warto rozpocząć krótką notę sprawozdawczą z wydarzenia, jakie miało miejsce w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich (dalej: ZNiO) 15 czerwca 2019 roku. Otóż tego dnia w Auli im. prof. Mieczysława Gębarowicza w ramach *Spotkań Ossolińskich* odbyła się sesja poświęcona obchodom dwusetnej rocznicy urodzin ojca polskiej opery narodowej pt. *Stanisław Moniuszko – bohater fabularny i dokumentalny*. Towarzyszyła jej wystawa ze zbiorów Działu Dokumentów Życia Społecznego, a zawierała głównie: plakaty, afisze, fotografie i drobne druki ulotne dotyczące twórczości kompozytora. Niniejszy tekst nawiązuje treścią przede wszystkim do tego, co mieściła w sobie ekspozycja zatytułowana: *Druki ulotne do utworów Stanisława Moniuszki w zbiorach Działu Dokumentów Życia Społecznego ku uczczeniu dwusetnej rocznicy urodzin ojca polskiej opery narodowej*.

---

¹ W. Rudziński, *Moniuszko i jego muzyka*, wyd. 2, Warszawa 1988.

Wyboru materiałów poświęconych utworom i osobie Moniuszki dokonała – wspólnie z Iwoną Zygmuntowicz – Barbara Otfinowska. Zajęła się też opracowaniem dokumentów i ich podpisami. Aranżacja plastyczna powierzona została Urszuli Wenckiej z Działu Konserwacji Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Nie można pominąć też niezwykle cennych uwag oraz pomocy, jakiej udzieliły Bogna Górniak i Marta Drawc pracujące również w tym dziale.

Zbiory zostały umieszczone w trzech gablotach. Pierwsza zawierała druki ulotne odnoszące się do najbardziej znanej opery Stanisława Moniuszki, mianowicie do *Halki*. Druga prezentowała dokumenty związane z – uznanym za najlepszą jego operę – *Strasznym Dworem*. Natomiast w ostatniej można było zobaczyć materiały nawiązujące do innych utworów Moniuszkowskich.

Halka, o której dyrektor opery we Wrocławiu Stanisław Drabik w swoim przemówieniu 8 września 1945 powiedział: „nieśmiertelne dzieło Moniuszki”², miała wiele odsłon. Historia tytułowej góralki z Podhala, uwiedzionej przez bogatego panna Janusza, swoją premierę w wersji dwuaktowej miała w Wilnie w 1848 roku. Dziesięć lat później jej najbardziej znana, czteroaktowa wersja wystawiona została w Warszawie. W ossolińskich zbiorach znajduje się bogata kolekcja dokumentująca realizacje sceniczne *Halki* na przestrzeni wielu lat. Niestety, nie są to materiały związane z jej wileńską i warszawską odsłoną. Najstarsze dotyczą przedstawień z 1915 roku. Datą tą opatrzone są afisze do *Halki* wystawianej w Teatrze Miejskim we Lwowie. Jeden z nich, w wersji dwujęzycznej – polsko-rosyjskiej – został wyeksponowany na wystawie. Nie można było pominąć w tym miejscu niezwykle cennej dokumentacji dotyczącej historycznego przedstawienia z 8 września 1945 roku. Tego dnia – w cztery miesiące po kapitulacji Wrocławia – opera Moniuszki, przy szczelnie wypełnionej sali, inaugurowała stały sezon operowy. Już pod koniec sierpnia prasa wrocławska donosiła, że premiera *Halki* będzie pierwszym polskim przedstawieniem operowym w prastarym piastowskim grodzie³, a wspomniany wcześniej dyrektor Drabik nie krył, że „dla artystów scen polskich [...] premiera *Halki* jest świętem na wielką skalę i o specjalnym znaczeniu, zarówno pod względem artystycznym, jak i propagandowym”⁴. W tym wyjątkowym wydarzeniu w rolę *Halki* wcieliła się znakomita śpiewaczka Franciszka Platówna, Jontka odegrał sam dyrektor opery i reżyser przedstawienia Stanisław Drabik, o czym dowiedzieć się było można z programu i fotografii, jakie udało się zachować i pokazać na wystawie. Nieznany autor uwiecznił też cały zespół *Halki*, który wystąpił w czwartym akcie spektaklu operowego. Ciekawe ujęcie sceny zbiorowej *Halki* z 17 lipca 1951, kojarzące się z kadrem kina niemego, zarejestrował na swoim aparacie Adam Czelný, podobnie jak później inny wybitny wrocławski artysta fotografik Stefan Arczyński. Jemu na czarno-białej fotografii udało się uwiecznić

² Przemówienie dyrektora Stanisława Drabika, wygłoszone na inauguracyjnym przedstawieniu opery *Halka* Moniuszki 8 września 1945, [w:] *Program „Halka”, Stanisław Moniuszko*, Wrocław 1970, s. 3.

³ Cyt. za: *Muzyka pionierskiego Wrocławia*, zebrał L.K., „Wiadomości” 1970, nr 59.

⁴ *Ibidem*.

tańce góralskie z *Halki* zaprezentowanej w 1970 roku. Do tego przedstawienia zachował się program, który również można było zobaczyć. Siedem lat później Państwowa Opera we Wrocławiu wystawiła przedstawienie z Agatą Młynarską w roli tytułowej. Jej portret autorstwa Marii Behrendt też udostępniony został na wystawie. Cennym, aczkolwiek drobnym drukiem ulotnym, pokazanym w ossolińskim Refektarzu, okazało się zaproszenie na wystawę dokumentalną zatytułowaną *Opera Halka zakończona rozlewem krwi*. Miała ona miejsce w Klubie ZMS Piwnica Świdnicka we Wrocławiu 1 lipca 1968. Nawiązywała do wydarzeń z 28 kwietnia 1929. W tym czasie do Opola przybyli artyści Teatru Polskiego z Katowic po to, by pokazać rodakom narodowe arcydzieło, *Halkę* Stanisława Moniuszki. Próba wystawienia spektaklu wywołała gwałtowne protesty ze strony niemieckiej. Demonstracja zakończyła się dotkliwym pobiciem odjeżdżającego polskiego zespołu przez młodocianych członków NSDAP na opolskim dworcu. Ostatnim dokumentem dotyczącym najsłynniejszej opery Stanisława Moniuszki było zaproszenie dla Wojewody Wrocławia pani Danuty Wielebińskiej z września 1985. *Halkę* pokazano wówczas jako galową premierę inaugurującą jubileusz czterdziestolecia Opery Wrocławskiej.

Druga gablota, udostępniona szerszej publiczności, zawierała materiały dotyczące opery *Straszny dwór*. To liczące przeszło 150 lat dzieło Stanisława Moniuszki, posiadające cechy romantyczne i komediowe, powstało „ku pokrzepieniu serc” po upadku powstania styczniowego i stało się manifestem patriotycznym. Na afiszu Opery Dolnośląskiej znalazło się ono 18 grudnia 1947. Wyreżyserował je ówczesny dyrektor opery Stanisław Drabik, zaś kierownictwo muzyczne objął Stefan Syryłło. Na to przedstawienie zaproszony został Franciszek Pajączkowski, późniejszy dyrektor ZNiO. Jego zaproszenie oraz fotografie scen zbiorowych spektaklu z grudnia 1947 można było zobaczyć wśród innych prezentowanych dokumentów. A były nimi: dwie fotografie Adama Czelnego do wznowionej inscenizacji z grudnia 1952 (na deski opery wprowadzono wtedy żywe zwierzęta), program i fotografia sceny zbiorowej z drugiego aktu nieznanego autora do przedstawienia z 15 listopada 1975, zaproszenie na operę Stanisława Moniuszki, wystawioną podczas 46. Kongresu Eucharystycznego we Wrocławiu w 1997 roku oraz ulotka na największe superwidowisko operowe w Polsce. *Straszny dwór* pokazywany był w tym czasie od grudnia 2001 do stycznia 2002 z okazji jubileuszu 160-lecia gmachu opery i 55-lecia polskiej sceny operowej we Wrocławiu w Hali Ludowej. W spektaklu udział wzięły, oprócz Zespołu Opery Dolnośląskiej, zaproszone gwiazdy polskich scen operowych, artyści Zespołu Pieśni i Tańca „Mazowsze” oraz studenci Akademii Muzycznej i Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu.

Choć ojciec opery narodowej jest najbardziej znany z *Halki* i *Straszego dworu*, to w jego dorobku twórczym można odnaleźć jeszcze inne, równie cenne dla polskiej muzyki utwory. Wystarczy wspomnieć operę w jednym akcie *Verbum nobile*, której premiera na scenie wrocławskiej odbyła się osiem miesięcy po słynnej premierze *Halki*. Dokładnie 8 maja 1946 pod batutą Stefana Syryłły, w reżyserii Jana Popiela, ze scenografią Aleksandra Jędrzejewskiego i Wiesława Langego mia-

ła miejsce inscenizacja, w której pobrzmiwało echo polskiej tradycji szlacheckiej. Śladem po tym wydarzeniu w ossolińskich zbiorach jest fotografia Stanisława Drabika w otoczeniu chóru i solistów na tle polskiego dworku. Można ją było zobaczyć w trzeciej i ostatniej gablocie wystawy druków ulotnych do utworów Moniuszki. Innym dziełem wyróżnionym na ekspozycji była *Hrabina*. Jej akcja toczy się w Warszawie i na wsi w początkach XIX wieku, a tytułowa Hrabina, młoda i piękna wdowa, ma wydać u siebie bal. On też staje się głównym tematem utworu, który na wrocławskiej scenie operowej miał swoją premierę 9 marca 1968. Z tego przedstawienia można było zobaczyć program i fotografię tytułowej bohaterki, w której rolę wcieliła się Zofia Konrad, a partnerował jej Henryk Łukaszek w roli Chorążego. Autorką portretu, na którym widać nie tylko twarze artystów, ale też ich przepiękne kostiumy, jest Grażyna Wyszomirska.

Kolejnym utworem Moniuszki, wyeksponowanym na wystawie, były *Widma. Sceny liryczne z poematu Adama Mickiewicza „Dziady”*, jak brzmi podtytuł, do których kantatę skomponował Moniuszko, swoją premierę na scenie wrocławskiej miały 8 września 1994 roku. W ossolińskiej kolekcji znajdują się barwne fotografie tej realizacji autorstwa Marka Grotowskiego. Prócz scen zbiorowych, artysta fotografik sportretował między innymi solistę Jerzego Szlachcica w roli Kruka. Na wystawie udało się jeszcze pokazać zaproszenie oraz bardzo ciekawy, pod kątem opracowania graficznego, program *Widm*. Wykorzystano w nim ilustracje C.B. Jankowskiego z ozdobnego, lwowskiego wydania *Dziadów* z 1896 roku. Wszystkie zamieszczone w programie teksty i ilustracje utrzymano w stylistyce dziewiętnastowiecznej.

Ostatni akcent, jaki wybrzmiał na wystawie druków ulotnych, związany był z wydarzeniem o wieloletniej tradycji. Otóż jedna z najbardziej popularnych inicjatyw kulturalnych Dolnego Śląska dedykowana jest właśnie ojcu Opery Narodowej. Festiwal Moniuszkowski, bo o nim mowa, swoją pierwszą edycję zainaugurował 15 lipca 1962. Od dawna zatem do zbiorów ZNiO trafiają dokumenty dotyczące sierpniowych wydarzeń w Kudowie-Zdroju. Na ekspozycji znalazł się program 41. Festiwalu Moniuszkowskiego z sierpnia 2003 oraz fotografia autorstwa Zbigniewa Pachli z 25. Festiwalu. Zobaczyć można było na niej znakomitego popularyzatora opery i krytyka muzycznego Bogusława Kaczyńskiego w monodramie *Chłopiec z Sosnowca* z 1986 roku.

Jednak umieszczone w trzech gablotach druki ulotne do utworów Moniuszki w zbiorach Działu Dokumentów Życia Społecznego to nie wszystko. Całość zwieńczyła mała galeria plakatów i afiszy ustawionych na sztalugach. O jednym, najstarszym, do *Halki* z 1915 roku, była już mowa. Drugi afisz, niewiele młodszy – z 15 września 1915, do *Strasznego dworu* wystawianego we Lwowie, również można było zobaczyć na wystawie. Inny ciekawy afisz udostępniony na ekspozycji pochodził ze zbiorów Walerii Jędrzejewskiej, a dotyczył *Starej baśni*, granej na deskach lwowskiego Teatru im. Stanisława Moniuszki 3 maja 1933 roku. Z tej samej kolekcji pochodził kolejny eksponat, tym razem promujący opisywaną przy okazji drobnych druków ulotnych, uroczystą premierę *Strasznego dworu* we wrocław-

skiej Operze Dolnośląskiej z grudnia 1946 roku. Ostatni afisz, o bardzo klasycznej stylistyce, odnosił się do *Halki* zrealizowanej w 1977 roku we Wrocławiu. Jeśli chodzi o plakaty, to najstarszy zaprezentowany na wystawie datowany był na 1975 rok. W tym czasie miała miejsce galowa premiera *Strasznego dworu* z okazji trzydziestolecia Opery Wrocławskiej. Na grafice widać nieodzowny element stroju szlacheckiego – pas kontuszowy. Drugi plakat do *Śpiewnika domowego* i *Verbum nobile*, przedstawiający twarz szlachcica z charakterystycznymi wąsami, zaprojektował Jacek Ćwikła w 1983 roku. Ostatni pokazany w czerwcu 2019 eksponat, o dość symbolicznym charakterze, był wykonany najprawdopodobniej w 1983 roku do opery *Halka*, również przez Jacka Ćwikłę. Na jego pierwszym planie można zobaczyć gęsty warkocz jasnowłosej dziewczyny, który przeobraża się w górski potok wijący się między zielonymi zboczami. Głębiej widoku spowija mgła.

Na zakończenie warto podkreślić, że wystawa, której głównym celem było uczczenie dwusetnej rocznicy urodzin ojca polskiej opery narodowej, była też jedną z niewielu okazji zaprezentowania bogatej i cennej kolekcji druków ulotnych do utworów Moniuszki. Tym bardziej godna uwagi, że przez lata udało się zgromadzić i opracować materiały będące dzisiaj rzadkością. Żał jednak, że choć zobaczyło ją blisko 150 osób, była wydarzeniem okazjonalnym, bez możliwości kontynuacji, a zaznaczyć trzeba, że dokonany został mocno zawężony wybór dokumentów. Tym większa szkoda, że przecież rok 2019 ogłoszono Rokiem Stanisława Moniuszki.

BIBLIOGRAFIA

Moniuszko Stanisław, *Listy zebrane*, przygotował do druku W. Rudziński, Kraków 1969.

Rudziński Witold, *Moniuszko i jego muzyka*, wyd. 2, Warszawa 1988.

EPHEMERAL PRINTS TO STANISŁAW MONIUSZKO'S WORKS IN THE COLLECTIONS OF THE DEPARTMENT OF SOCIAL LIFE DOCUMENTS TO COMMEMORATE THE 200TH BIRTHDAY ANNIVERSARY OF THE FATHER OF THE POLISH NATIONAL OPERA – REPORT ON THE EVENT

SUMMARY

In article is a report on the course of the exhibition (15.06.2019) devoted to the ephemeral prints accompanying Stanisław Moniuszko's works and stored in the Department of Social Life Documentation in the Ossoliński National Institute in Wrocław.

KEYWORDS: ephemeral prints, posters, Stanisław Moniuszko

1-2. Wystawa *Druki ulotne do utworów Stanisława Moniuszki...* (fot. Andrzej Niedźwiecki).

3–4. Wystawa *Druki ulotne do utworów Stanisława Moniuszki...* (fot. Andrzej Niedźwiecki).